

84789957-7	30/01/2023	המקום מגזין לחרדים	עמוד 46	1/8	17.54x19.21
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

ח

רדי קנאי, מטיף ללאומיות יהודית וחדשן הלכתי נכנסו לחדר. לא מדובר בתחילתה של בדיחה אלא דווקא בביוגרפיה. שלוש הדמויות הללו - ודווקא גרסה מוקצנת של כל אחת מהן - התקיימו בעת ובעונה אחת באדם אחד. הרב עקיבה יוסף שלזינגר היה תלמיד חכם והוגה דעות מעורר השראה, שהצליח להיות בעת ובעונה אחת מבקר חריף ובוטח של האורתודוקסיה המודרנית, ודובר נלהב בזכות הלאומיות היהודית ותקומת עם ישראל בארצו. לצד המלחמות שניהל בכל כוחו בגילויי מודרניזציה וספיגת תרבות הגויים, הוא קרא להחליף את ההסתמכות על כספי ה'חלוקה' ביישוב הישן בירושלים ולבסס עצמאות כלכלית בארץ ישראל. ההתנגדות הזועמת שלו לכלל שינוי במנהגים המסורתיים לא הפריע לו להציע חידושים הלכתיים מעוררי מחלוקת. הוא עודד רכישת מקצוע והתפרנסות ממלאכה, תוך מלחמה עיקשת בלימוד חכמות חיצוניות.

סגנונו העצמאי קנה לו אויבים ומיעט את ידידיו, ואולי גם מנע ממנו לגבש סביבו חוג רחב שיממש את תכניותיו המהפכניות.

לוחם בהשכלה ובמודרנה

עקיבה יוסף שלזינגר נולד בפרשבורג שבממלכת הונגריה, בשנת תקצ"ח (1837). אביו, ר' יחיאל, היה תלמידו של החתם סופר ומלמד של חברת ש"ס בפרשבורג. כשנתיים לאחר שנולד עקיבה יוסף

הלך לעולמו רבה הגדול של יהדות הונגריה, רבי משה סופר בעל ה'חתם סופר'. יהדות הונגריה עמדה בשנים אלו בפני תהליכי מודרניזציה שכללו גם אמנציפציה - מתן שוויון זכויות ליהודים. הניסיון בגרמניה השכנה לימד ששינוי היחס של הגויים לטובת היהודים גורר בעקבותיו מגמות של התבוללות ורפורמה. החתם סופר זיהה את המגמות הללו בראשיתן, והקדים להתריע ולהתייצב כנגד ההשכלה והמודרנה. אחת הדרכים המשמעותיות שבהן הצליח החתם סופר ליצור סחף שמרני שיהווה משקל נגד לכוחות המודרניים הייתה הכשרת רבני קהילות בישיבת פרשבורג, ושליחתן לעיירות הונגריה וסביבתה. לצד המאבק הגלוי שלו במודרניזציה, התקיימו אצל החתם סופר גם ביטויים מרוככים יותר כלפי היבטים מסוימים שלה. לאחר פטירתו של החתם סופר מילא את מקומו בנו, רבי אברהם סופר, ה'כתב סופר', ולצידו פעלו תלמידי חכמים מרכזיים אחרים שהיו בחלקם תלמידי החתם סופר. בשלב הזה חל פיצול בקרב ההנהגה התורנית של יהדות הונגריה בכל הנוגע ליחס אל המודרנה. התמונה המורכבת אצל המנהיג התורני הגדול הפכה למחלוקת בין תלמידיו בדבר היחס הראוי לאתגרי השעה.

עקיבה יוסף הצעיר למד אצל ה'כתב סופר' בישיבת פרשבורג, וכן אצל המהר"ם שיק. שני רבותיו אלה ייצגו קו מתון ביחס למודרנה. הם לא צידדו בהתפשטות השפה הגרמנית ולימודי החול בקרב יהדות הונגריה, אך גם לא נטו להילחם במגמה הזו. ה'כתב סופר' אפילו קיים יחסים טובים

עם נושא הדגל של האורתודוקסיה המודרנית בהונגריה, רבי עזריאל הילדסהיימר, שלימים יעבור לברלין ויקים בה את בית המדרש לרבנים. רבו השלישי של עקיבה יוסף, רבי חיים סופר (אין קשר משפחתי לחתם סופר), נקט בקו נוקשה בהרבה ביחס למודרנה, ובכיוון הזה בחר גם תלמידו הצעיר. לאחר תקופה קצרה שבה למד בישיבה בחבל מורביה ונטה להתחבר לגישת האורתודוקסיה המודרנית שהייתה נוכחת בו, הוא גיבש דעה שלילית ביותר כלפיה. הוא נישא לבתו של רבי הלל ליכטנשטיין שהיה מראשי הזרם הקנאי בהונגריה, ועד מהרה החל להתפרסם בעצמו כנושא הדגל של הקנאות.

עמידתו על דעתו גם בשלבים מוקדמים של חייו הביאה אותו להתפלמס גם עם מורו ורבו, זמן קצר לאחר חתונתו. "במהלך המאבק שלו בפולמוס השפה הוא יצא גם נגד רבו, ה'כתב סופר', שהביא לבית הכנסת שלו דרשן שדיבר בגרמנית", מספר הרב יחיאל גולדהבר, מהחוקרים הבולטים של היישוב הישן בירושלים, "הוא יצא נגדו בחריפות רבה בפשקוויל שהוא כתב, בהיותו רק שנה לאחר החתונה שלו. תלמידי הכתב סופר יצאו נגדו במחאה, ומאו הוא כבר לא מצא מקום בהונגריה. כנראה שזה גם תרם בהמשך לרצון שלו לעלות לארץ".

בשנים שלאחר מכן פרסם ר' עקיבה יוסף כמה חיבורים שלא זכו להצלחה. אבל הפריצה הגדולה לא איחרה לבוא. בגיל 27 פרסם ר' עקיבה יוסף את הספר 'לב העיברי', פירוש נרחב על צוואתו של

17.31x21.3	2/8	עמוד 47	המקום מגזין לחרדים	30/01/2023	84789958-8
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

הקנאי

שהטיף בעד לימוד

אומנות

הרב עקיבה יוסף שלזינגר היה חרדי קנאי שנלחם בכל כוחו במודרנה, אבל גם תכנן תכניות מפורטות לעצמאות כלכלית של היישוב היהודי בארץ ישראל במאה התשע עשרה. בין השאר, הוא הגה את הרעיון להקמת 'כולל העברים' - ובכך הקים עליו גורמים רבי השפעה בירושלים

ישי הנבין

חתימתו של הרב עקיבה יוסף שלזינגר

19.29x24.2	3/8	עמוד 48	המקום מגזין לחרדים	30/01/2023	84789959-9
בנימין זאב הרצל - בהקשר לצינון - 80790					

סקירה ביוגרפית

לידה

כסלו תקצ"ח (1837)

מרחב

הונגריה, ארץ ישראל

פעילות

תלמיד חכם, מחבר ספרים, פעיל למען יישוב הארץ

פטירה

אייר תרפ"ב (1922)

שם, לבושם ושפתם

חידוש מעניין של ר' עקיבה יוסף שלזינגר במאבקיו נגד מגמת ההשכלה היה שימוש במונחים לאומיים מודרניים ביחס ליהדות. רבים מהאורתודוקסים המודרניים הצניעו או ביטלו את הזהות הלאומית של עם ישראל. הם הדגישו את הזהויה של היהדות כקהילה דתית, מתוך מטרה להשתלב באומות האירופיות המארחות. בתגובה לכך הציב ר' עקיבה יוסף את ההתבדלות הלאומית

החתם סופר, ולראשונה זכה להצלחה רבה. הספר היה לרב מכר בעולם היהודי והתפשט גם הרחק ממקומו של המחבר, בשטחי האימפריה הרוסית. הספר הפופולרי קנה לר' עקיבה יוסף שם כלוחם חשוב בהשכלה וברפורמה. הדומיננטיות של התלמידים הצעיר בעיצוב המגמה האולטרה-אורתודוקסית בהונגריה התבטאה בכך שיריבה הגדול של המגמה הזו, ר' עזריאל הילדסהיימר, כינה את תקופת הפריחה של הקנאות ההונגרית "העידן העקיבה-יוספי החדש".

בשנה שלאחר צאת הספר סייע ר' עקיבה יוסף לחותנו ר' הלל בארגון אסיפת רבנים שמרנים בעיר מיכאלוביץ' (קרי: מיהאלוביץ'; כיום: Michalovce, סלובקיה), ובה חתמו המשתתפים על "פסק בית דין" שיצא חוצץ נגד שורה של ביטויי מודרניזציה בבתי הכנסת ובקהילות היהודיות בהונגריה.

"פסק הדין הזה נהיה למסמך החשוב ביותר של האורתודוקסיה ההונגרית", מחדד ד"ר מיכאל סילבר, מהחוג להיסטוריה של עם ישראל ויהדות זמננו באוניברסיטה העברית, "יש בתוכו ביקורת על דרשות בגרמנית, וגם על מבנים של בתי כנסת שעשויים עם מגדלים. שנתיים לפני פסק הדין נבנה בית כנסת חדש בפרשבורג, עם שני מגדלים. זהו בית הכנסת של ה'כתב סופר'. כלומר, הביקורת הייתה לא רק ביחס לר' עזריאל הילדסהיימר, אלא גם ביחס לדרשן והמגיד שדרש בגרמנית בפרשבורג. פסק הדין תוקף גם את הדרשות וגם את המגדלים. זו התקפה מאוד ברורה גם אם לא מפורשת, נגד ה'כתב סופר' ונגד רוב הרבנים, כולל ר' ירמיה לעוו (רבה של אוהעל, בהונגרית: אויהל, Újhely); וצאצא למשפחת רבנים ידועה) שהיה שני בחשיבותו רק ל'כתב סופר'".

והתרבותית כעיקרון מרכזי בהגותו. הוא טען שהשמירה על לבוש, שפה ושמות יהודיים היא תנאי הכרחי להישרדותה של היהדות. לשיטתו, גם כאשר נאלצו היהודים לשנות את לשונם ללשון המקומית, הם יצרו במכוון ניב עצמאי שלה. הם "שינו את לשון לאומים ללשון עצמי של היהודית... הדת של ישראל היא להיות תמיד מובדל ומשונה מכל העמים". מסיבה זו, הוא סבור, גם לידיש ולשאר הלשונות היהודיות מעמד של לשון יהודית שאין לשנות ממנה.

"הוא למעשה בין הראשונים שעושים מיידיש אידאולוגיה", אומר ד"ר סילבר, "רוב הרבנים כמו המהר"ם שיק, ר' ירמיהו לעוו וה'כתב סופר' היו מעדיפים אמנם שהיהודים היו ממשיכים לדבר ביידיש, אבל הם הבינו שרוב היהודים כבר עושים את המעבר מהיידיש המערבית לגרמנית ממש, ולכן הם לא היו מוכנים לצאת נגד דברים כאלה. ר' עקיבה יוסף מתייחד בזה שהוא לא רק בעד היידיש, אלא הוא גם מנמק את זה במונחים של לאומיות. אין ספק שהוא ספג את זה מהסביבה ההונגרית, כי בהונגריה היו אז 7 אומות, והיו אז מאבקים חריפים באותן השנים על עניין הלשון. המדיארים (או: מג'ארים, magyarok; הקבוצה האתנית העיקרית בהונגריה, י"ה) ניסו להפוך את הונגריה לדוברת השפה המדיארית, למרות שזו הייתה שפת אם של חצי מהאוכלוסייה בלבד. הייתה מגמה של מדיאריזציה, והם הצליחו עם השנים להגיע לכך שרוב האנשים היו דוברי הונגרית מדיארית. ביניהם היו הרבה יהודים שעברו מיידיש לגרמנית, ואח"כ למדיארית. ר' עקיבה יוסף מתנגד לזה, בעוד רבנים אחרים חושבים שאין מה לעשות".

כלומר, גם אם הם התנגדו ללימודים בצינוניים בסגנון של ר' עזריאל הילדסהיימר,

גולדהבר: "במהלך המאבק שלו בפולמוס השפה הוא יצא גם נגד רבו, ה'כתב סופר', שהביא לבית הכנסת שלו דרשן שדיבר בגרמנית. הוא יצא נגדו בחריפות רבה בפשקוויל שהוא כתב, בהיותו רק שנה לאחר החתונה שלו. תלמידי הכתב סופר יצאו נגדו במחאה, ומאז הוא כבר לא מצא מקום בהונגריה. כנראה שזה גם תרם בהמשך לרצון שלו לעלות לארץ"

19.5x23.73	4/8	עמוד 49	המקום מגזין לחרדים	30/01/2023	84789960-1
בנימין זאב הרצל - בהקשר לצינון - 80790					

לימוד אומנות

רבי משה סופר, החתם סופר, רבה של פרשבורג

רבי חיים סופר, ה'מחנה חיים', רבן של מונקאטש ופשט

רבי משה שיק, המהר"ם שיק, רבה של חוסט

רבי עזריאל הילדסהיימר, ראש ומייסד בית המדרש לרבנים בברלין

רבי אברהם שמואל בנימין סופר, הכתב סופר, רבה של פרשבורג

תמך בכל לב, ואשר חתרה להיבדלות של האורתודוקסים מקהילות משותפות עם הזרמים הרפורמיים, הוא ביקש להפריד את היהדות מהעמים ומהשפעותיהם. המקום המתאים ביותר למימוש העצמאות היהודית הוּוּ היה ארץ ישראל העות'מאנית.

התוכנית להקמת 'כולל העבריים'

בשנת תר"ל הגיע ר' עקיבה יוסף שלזינגר לארץ ישראל והתיישב בירושלים. העלייה לארץ ישראל נבעה מחיפוש 'מקום תחת השמש' שבו ניתן יהיה לקיים חיים יהודיים ללא הפרעה, ולא התבססה על הגות גאולית־משיחית. שמו של הרב הצעיר כבר התפרסם גם בקרב בני היישוב הישן, והם קיבלו אותו בכבוד. רבו הכתב סופר' הציע לו לעמוד בראש הכולל של בני הונגריה בירושלים, כולל אונגאריין, אך הוא דחה את ההצעה. בתקופה הראשונה למגוריו בארץ הוא מתרכז בלימוד תורה, בעיקר בישיבת המקובלים בית אל, אך עד מהרה הוא ישוב לפעילות הציבורית שאפיינה אותו באירופה.

"שנתיים אחרי שהוא מגיע לארץ ישראל הוא מארגן קמפיין <

עקיבה יוסף הפך את המלחמה על לשון הדיבור לרכיב מרכזי במאבקיו. בשנות המאבק שבאו לאחר מכן הלכה והתחדדה בלבו של רבי עקיבה יוסף התובנה כי המאבק על היהדות באירופה אבוד. הוא נוכח לראות שההשכלה הולכת ומתפשטת מזרחה, וממשלות נוספות כופות על תושביהן היהודים חינוך והשכלה כללית. הוא החל לחשוב על פתרון אחר. כזה שיאפשר ליהדות מרחב מחיה חופשי מהשפעות זרות של אומות העולם. בדומה לאסטרטגיה של הפרדת הקהילות שבה

הם לא ראו צורך להיאבק על השפה? "נכון, אבל יותר מזה, המהר"ם שיק שלח את בניו לישיבה של ר"ע הילדסהיימר, כי הוא חשב שזה חשוב שהם ידעו גרמנית ודברים כאלה. הם לא התנגדו לגמרי. פסק הדין שהובילו ר' הלל ליכטנשטיין ור' עקיבה יוסף ביקש להחזיר את הגלגל לאחור ולהתחיל שוב את ההתנגדות למנדלטון ולתרבות הגרמנית, ובעצם לשנות את הכיוון מפשרה שרוב האורתודוקסים כבר היו מוכנים לה".

באחד החיבורים הבאים שיפרסם במהלך חייו, כתב ר' עקיבה יוסף כי הסיבה לחורבן היהדות בדורו היא עזיבת המנהגים וארחות החיים היהודיים, שהם כלי השמירה העיקרי של היהדות. "ונראה שהטעם דמנהג עוקר הלכה הוא מפני שהיסוד ושורש כלי קיבול לכל התורה אשר צוה לנו משה מורשה הוא קבלת אבות, ובשביל זה רמז לן מרן חתם סופר ז"ל (בצוואתו, י"ה) הוזהרו בשינוי השם, לשון ומלבוש. וסימנך "ויבוא יעקב של"ם", ר"ת שם, לשון, מלבוש. דאף על פי שלשון שם ומלבוש הוא רק קבלה מאבותינו, מכל מקום הורה לנו בזה החתם סופר דבזה תלוי קיומו של ישראל..."

הממד הלאומי באידאולוגיה של רבי

"ונראה שהטעם דמנהג עוקר הלכה הוא מפני שהיסוד ושורש כלי קיבול לכל התורה אשר צוה לנו משה מורשה הוא קבלת אבות, ובשביל זה רמז לן מרן חתם סופר ז"ל הוזהרו בשינוי השם, לשון ומלבוש"

19.43x25.05	5/8	50	עמוד	המקום מגזין לחרדים	30/01/2023	84789962-3
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790						

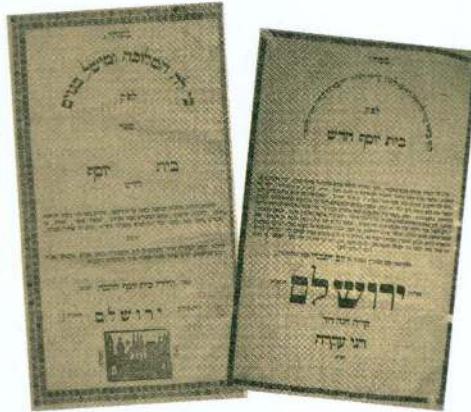
כספי החלוקה בניסיון פרודוקטיביזציה ועיסוק במלאכה שתפרנס את בני הכולל. להיעדר העיסוק בדרך ארץ יש לדעתו השלכות שליליות גם על הרבנים, שמוצאים עצמם תלויים בפרנסי הקהילה. "כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עוון" ר"ל, והנסיון יוכיח לנו בדור הזה עד כמה גוררת עוון, כי כל אלו באו לנו על ידי ביטול מלאכה, כי (סוף) [בתחילה] עשו תורה לקרדום ולבסוף עשו קרדום לתורה, למען הביא טרף לביתם. ורוב ת"ח בדור הזה המה נצרכים לבריות... ועניות מעביר אדם על דעת קונו ר"ל. והביטו אל צור מחצבתם בדרכי אבות ראשונים זיע"א, ובדרכי התנאים מייסדי הש"ס אשר בעלי אומניות היו...".

כדי לתרץ את חכמי הדורות שלפניו שלא עסקו באומנות, מסביר ר' עקיבה יוסף שבעבר לא היה אפשר ללמד מלאכה בגלל גזירת המלכויות. בדבריו הוא מתאונן על כך שלא הצליח להגיע בעצמו לעצמאות כלכלית, ומתנחם בכך שלפחות איננו מתפרנס מתורתו. אבל גם אם הוא עצמו לא מצליח לממש את הדרך הנכונה לדעתו, בחינוך ילדיו הוא גמר אומר לתקן את העניין. "ואמנם לגדל בנים על דרך זו, היפך דעת חכמים אשר אמרו 'כשם שאדם חייב ללמד בנו תורה כך חייב ללמדו אומנות - זה לא יעלה על הדעת'. ההשלכות הרחניות של היעדר מקור פרנסה מסודר קשות ביותר לדעתו. "ורוב הניסיונות הללו אשר בדור הזה מרוב התרעבות עול הפרנסה".

הקונטרס הקצר מספק הצצה ליצירתיות והמעוף של ר' עקיבה יוסף. הוא מתאר תכנית מפורטת של הכולל, שמתוכנן במבנה כמו-צבאי, עם שרי עשרות, שרי מאות ושרי אלפים. על אף העצמאות המחשבתית שבה ניחן, הכללים שאותם קבע ר' עקיבה יוסף לכולל שתכנן היו ריכוזיים למדי. בין השאר נאסר על חברי הכולל לקרוא שום ספר מודפס שלא קיבל אישור מראשי הכולל, וגם

קול נהי מציון - כתב פלסתר שכתב רבי ע"ש נגד רבי עזריאל הילדסהיימר, וניתן הבית - פשקוויל/קונטרס נגד הספר 'בית יוסף חדש' של שלזינגר

שני שערי הספר 'בית יוסף חדש'. הרקע ליצירת שני השערים: הספר החל להינדפס בדפוס הידוע של ר' יואל משה סלומון, שהפסיק את ההדפסה בעיצומה כשעניין בספר ונחשף לתוכן הפולמוסי שבו. המשך ההדפסה והשער השני נעשו בבית הדפוס 'העברי' של גשניני

כי זה עוון פלילי". הוא מחדד שלמרות גישתו התקיפה והמפורסמת ביחס לפורקי העול, הרי שכיום רובם תינוקות שנשבו ולכן צריך "להתראות להם פנים יפות ולדבר אל ליבם ליתן להם יד להחזיקם במה דאפשר. על כן פתחנו להם שער". משכך, הדרישות לחברות ב'חברה' הן מינימליות, והן מתמצות בכך שרצונו וליבו של המצטרף נתונים לתקומת התורה, ואת המעשים שהוא עושה שלא לפי ההלכה איננו עושה 'להכעיס', "ואל תדון חברך עד שתגיע למקומו".

עיקרון מרכזי שמקדם ר' עקיבה יוסף בתוכניתו הוא החלפת ההסתמכות על

רחב מאוד שכולל ספרדים ואשכנזים, ושתוקף את היוזמה לייסד בתי ספר חדשים בארץ ישראל, "מספר ד"ר סילבר, בין השאר היה מעורב ביוזמה ר' עזריאל הילדסהיימר, שהיה מעורב בהרבה מיוזמים ביישוב בישראל. ר' עקיבה יוסף רואה שאחרי שהוא ברח מאירופה כדי לא להיות בלחץ של המדינה שתובעת לימודי יסוד ותרבות כללית, הנה באים הרב הילדסהיימר וארגון 'כל ישראל חברים' ומנסים להנחית בתי ספר על היהודים גם כאן. אז הוא עמד בראש קמפיין ואיחד את כולם נגד היוזמות הללו".

קצת לאחר מכן, בשנת תרל"ג, פרסם ר' עקיבה יוסף קונטרס בשם 'חברת מחזירי עטרה ליושנה'. בחיבור הקצר הזה הוא פורש חזון מהפכני לארגון מחדש של יהודי ארץ ישראל. במקום החלוקה המסורתית ל'כוללים' לפי ארצות המוצא של החברים, כמו כולל אונגארי וכולל וואלווין, הוא מציע לייסד את 'כולל העברים' שיפנה לבני כל העדות. בתכניתו הוא מדגיש כי "אין הפרש כלל בעניני הכולל בין אשכנזי ספרדי או מערבי (הכוונה לעולי צפון אפריקה, י"ה), כל מי שרוצה לכונוס לכולל יכונוס... אב אחד לכולנו ואל אחד בראנו יתברך שמו".

ההצעה שמתוארת בקונטרס כוללת הקמת שתי מסגרות, אחת לפנים מחברתה. המסגרת המצומצמת יותר היא 'כולל העברים', שחבריו נדרשים לעמוד בשורת תקנות התנהגות מחמירות יחסית. מסגרת שניה, כללית יותר, היא 'חברת מחזירי עטרה ליושנה'. בחברה הזו, למרבה הפלא, יכול להיות חבר גם מי שאיננו מדקדק בשמירת מצוות באופן אישי, שכן מטרתה העיקרית היא 'קירוב רחוקים'. "על כן בתפילה ובפעולה צריכין להתאמץ במה דאפשר לקרב רחוקים, אך ורק ח"ו לא בדרך רשעים לוותר על קוץ היו"ד של תורה ח"ו. או לפקור בשם ולשון וכו', או בכל שהוא ממנהגי יהדות או ללמוד חכמת האומות... בשביל לקרב,

ד"ר סילבר: "יש אצלו תהליך שמגיע מהתנגדות לרפורמה ומדבר על לאומיות יהודית, אחר כך בריחה מאירופה כדי לשמר את התרבות היהודית, ואז מגיעה המשיחיות הארצית. קודם כל בצורת חברה ואז בצורת מדינה"

19.18x21.91	6/8	עמוד 51	המקום מגזין לחרדים	30/01/2023	84789961-2
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

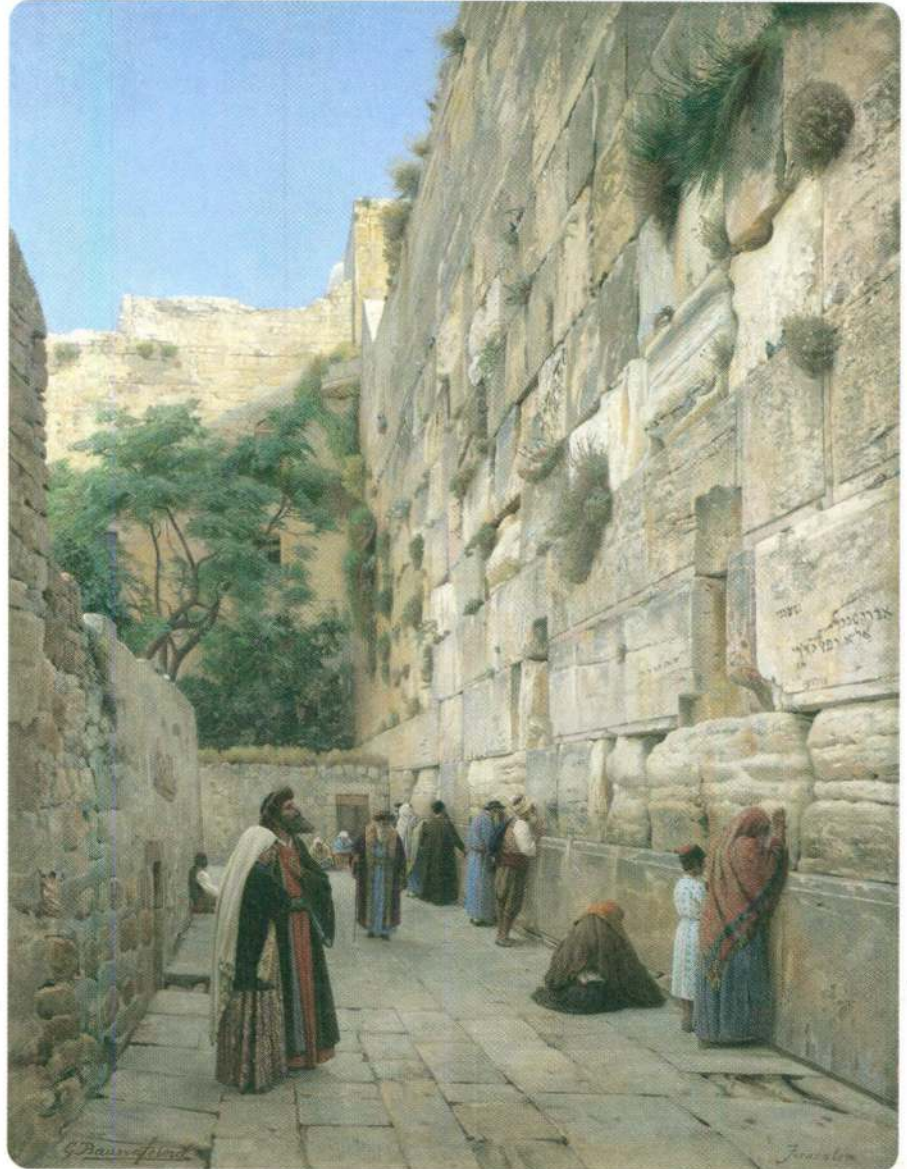
”

”והב ת”ח בדור הזה המה
נצרכים לבריות ... ועניות
מעביר אדם על דעת קונו
ר”ל. והביטו אל צור מחצבתם
בדרכי אבות ראשונים זיע”א,
ובדרכי התנאים מייסדי הש”ס
אשר בעלי אומניות היו...”

פנימייה: ”שם יאכלו שם ישנו תחת
מוריהם, ולא יבואו לבית אבותם כי אם
לפרקים”.

לצד ההיבטים הטוטליטריים של
הכולל המתוכנן, היו בו גם כמה אלמנטים
מפתיעים ברוח חדשה. ראשית, נקבע
שבעלי התפקידים בכולל ייבחרו על ידי
הציבור. ראשי הכולל גם מחויבים במתן
דיווח שנתי לחברים על הכנסות והוצאות
הכולל. בנוסף, הוטלו על בעלי התפקידים
הבכירים מגבלות מחמירות במתן ובקבלת
מתנות. היבט חדשני אחר של התכנית הוא
מיסוד מערכת היררכית מקבילה גם לנשות
הכולל וכן הקמת בית ספר לבנות, שלא
היה אז מובן מאליו. יסוד מהפכני ממש
בתכנית מצוי בקביעה שהחברות בכולל
איננה של בית אב שלם, אלא אישית.
למעשה, ר’ עקיבה יוסף מציין שייתכן מצב
שבו אדם חבר ב’חברה’ משום שאיננו ראוי
להיות חבר בכולל, אך אשתו דווקא חברה
של כבוד במסגרת האקסקלוסיבית הזו.

לצד התכנית לכינון הכולל, מקדיש
ר’ עקיבה יוסף בקונטרס, יריעה נרחבה
לדברים שבשבח יישוב הארץ. כאן באה לידי
ביטוי התפתחות חדשה בהגותו. אם עד
כה שימשה לו ארץ ישראל כמקום מפלט
מהשפעת הגויים, הרי שעם בואו לארץ
ישראל והמפגש הבלתי-אמצעי איתה,
הצטרף לרעיונות שהביעו גם את
האידיאל הגאולי של יישוב הארץ

כותל הדמעות, נוסטב באורנפינד, 1887. הציור משקף בצורה נאמנה למקור את אנשי ירושלים
לעדותיהם כפי שנראו עשור ושניים אחרי הגעת רבי ע”י שלזינגר לעיר

לאחר הנישואין, שצריכים להתקיים בגיל
18, ”ואחר כך נעשה חפשי, ילך אל משא
ומתן או אל מלאכה, ויקבע עיתים לתורה,
שיהיה תורתו עיקר ומלאכתו תפלה, והרי
הוא כשאר מבני הכולל”. למתאימים יהיה
גם מסלול מיוחד שיכשיר אותם להוראה
ודיינות בישראל. באופן מעניין מובעת
התקווה שכשהכולל יתבסס כלכלית,
מערכת החינוך שלו תהפוך למבוססת

בעניין השידוכים ”אין רשות לאחד מבני
הכולל לעשות שידוך כי אם על פי הורמנא
(רשות, י”ה) של ראשי הכולל”.
הקונטרס כולל גם תכנית חינוכית
לילדי הכולל, שבדומה ל”שיטת זילברמן”
נצמדת לסדר שמתואר במשנה במסכת
אבות: ”בן חמש למקרא, בן עשר למשנה,
בן חמש עשרה לגמרא”. המסגרת הרגילה
כוללת לימודים בשיבה עד שלוש שנים

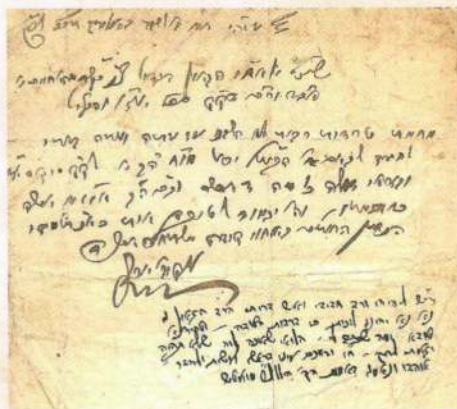
19.35x21.89	7/8	עמוד 52	המקום מגזין לחרדים	30/01/2023	84789963-4
בנימין זאב הרצל - בהקשר לצינון - 80790					

"הכללים שאותם קבע ר' עקיבה יוסף לכולל שתכנן היו ריכוזיים למדי. בין השאר נאסר על חברי הכולל לקרוא שום ספר מודפס שלא קיבל אישור מראשי הכולל, וגם בעניין השידוכים "אין רשות לאחד מבני הכולל לעשות שידוך כי אם על פי הורמנא [-רשות] של ראשי הכולל"

הכולל בשנתיים הראשונות לעלייתם. הסיבה לתקנה הייתה גל עלייה גדול ממזרח אירופה על רקע 'סופות בנגב', אך הרב שלזינגר סבר שיש דווקא לעודד את העלייה ולהצמיד את היישוב היהודי בארץ לעידן חדש.

מבחינת אנשי כולל אונגארין, החשש מפני פגיעה של ממש באיסוף התרומות בחו"ל הפך כעת מוחשי. אלא שיחד עם המכה שניחתה עליהם, העניק הספר החדש גם מתנה לאנשי הממסד. בין התשובות ההלכתיות שנדפסו בו היו

מכתב בכתב ידו של הרב שלזינגר לרבו רבי חיים סופר, בשוליו ד"ש מחמיו ר' הדל ל"ש

והבאת הגאולה בדרכים ארציות. גם בשלב הזה, לצד חשיבות יישוב הארץ הוא חוזר ומדגיש את הצורך להתיישב בה גם כדי להימלט מסכנת ההתבוללות וההשפעה התרבותית הקולקלת של אומות העולם. נושאים נוספים נוגעים לשפת הדיבור ולמלבושים: המחבר מציין שהניסיון מלמד שהבדלים בסגנון הלבוש בין הקבוצות השונות גורמים לפירוד לבבות, ולכן "מה טוב גם בזה להחזיר עטרה ליושנה, להתאמץ שכל בני הכולל ישנו את מלבושיהם, וילבישו אותם מלבושים אשר אחרי דרישה וחקירה שהלכו בו אבות הראשונים זיע"א ובימי התנאים". אם הברור ההיסטורי לא יעלה יפה, לכל הפחות יש לבחור לבוש אחיד לכל בני הכולל. לצד החזרה ללבוש העברי המקורי, חשוב גם "להתאמץ ... לפרסם ולדבר בשפתינו לשון הקודש" בעיקר באסיפת הכולל ובשבתות - מלבד דרשות מוסר שצריכות להיות מובנות ויכולות להינשא בשפות השגורות אצל היהודים, כמו יידיש. "וכן הנערים מנעוריהם צריכין להרגילם היטב בלשונם בלשון הקודש".

החיים שלאחר החרם

הקמת 'כולל העברים' הטרידה את ראשי הכוללים הוותיקים, ובפרט את מנהיגי כולל אונגארין. הכולל החדש פנה לבני כל העדות, ושם לו למטרה להחליף את ההסתמכות על הצדקה בהתפרנסות מיגיע כפיים. החשש של הכוללים הוותיקים היה שהמיזם החדש יערער על המעמד של שיטת ה'חלוקה' הוותיקה, במסגרתה החזיקו בני חוץ לארץ את בני ארץ ישראל בכספים שגשלוהו בקביעות מקהילות ישראל.

החשש הראשוני התחלף עד מהרה בזעם של ממש, כאשר כעבור שנתיים התפרסם הספר 'בית יוסף החדש', ובו הפך האיום למתקפה ישירה. בהקדמה לספר הזה שופך ר' עקיבה יוסף את מררתו על ראשי כולל אונגארין, ומבקר אותם על מחדלים ושחיתות בהתנהלותם. הוא תוקף גם את ההחלטה שלהם למנוע מעולים חדשים לקבל קצבה מכספי החלוקה של

גם פסקים חדשניים של הרב שלזינגר, שאיפשרו ליריביו לתקוף אותו כחדשן הלכתי ופורץ גדר. כך למשל הוא כתב באריכות להתיר במקרים שונים נשיאת אשה שניה, בניגוד לחרם דרבינו גרשום. "ואם בכל הלכות השתדלתי להיות מיראי הוראה, בהלכה זו אמרתי תיתי לי להרבות זרעם של ישראל בורע קודש ... וידענו דשליחות דרבינו גרשום מאור הגולה זיע"א אנו עושים כדת". אחד המקרים שהוא ציין כמתאימים לכך, ושהיה די נפוץ באותו הזמן, היה זה של יהודי שעלה לארץ ישראל בגפו, כשאשתו מסרבת לעלות אחריו.

הפסק החדשני יצר הזדמנות פז עבור כל מי שחשש מהעצמאות והביקורתיות של ר' עקיבה יוסף. כעת התגלה היבט חדש בעצמאותו המחשבתית, שהתבטא בחדשנות הלכתית מפתיעה. התגובה העוצמתית לא איחרה לבוא. זמן קצר לאחר מכן כתבו חברי כולל אונגארין כתב חרם על הספר החדש. לחרם הצטרפו גם רבני ירושלים שהתנערו מההסכמות שנתנו לספר, וכן תלמידי חכמים רבים אחרים. בין חברי הכולל החתומים היה גם צעיר בשם ר' יוסף חיים זוננפלד, לימים רבה הראשון של העדה החרדית בירושלים.

"הטענה של כותבי החרם הייתה שהוא יוצא נגד הרבנים", מסביר הרב יחיאל גולדהבר, "אבל הוא לא יצא נגד הרבנים, אלא נגד המנגנון. הוא אמר שאי אפשר ליצור תשתית של יישוב על מצע של 'שנור'. ברגע שהוא פירסם בחו"ל ש'אנחנו הולכים להקים מושבה חקלאית', כל הנימוק והרעיון של התרומות ליישוב בא"י התאדו. זה היה איום על כל קיום החלוקה, שהרי הנימוק לתרומות היה שאין מקור פרנסה לבני א"י. ברגע שיש מקור פרנסה או אין הצדקה לתרומות".

ומה קורה למעמד שלו בעקבות החרם?

"אחרי החרם הוא עוזב את האזור ועוסק בהקמת פתח תקוה, ובעקבות כישלון ההתיישבות הראשונה בפתח תקוה הוא חוזר. באופן מפליא, לאחר מכן הוא כן התברג פה ושם ביישוב הישן. הוא חתום על כל מיני כרוזים עם שאר

19.8x21.9	8/8	עמוד 53	המקום מגזין לחרדים	30/01/2023	84789964-5
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

”צריך להבין שבכל קהילות ישראל, ובירושלים בפרט, הוציאו חרמות על ימין ועל שמאל. לפעמים זה תפס ולפעמים זה דעך. אמנם במקרה שלו מי שחתם לא היה רק הבי”ד, אלא כל הרבנים והעסקנים, וזה מאוד קיצוני”

המאוד מורכבת שלה כרוכה לבלי הפרד במציאות זמנו. עם זאת, הדבקות שלו בנצחיות התורה ועם ישראל למול הקריסה של האורתודוקסיה באירופה, הנכונות להפוך עולמות כדי לשמר את המסורת הנצחית והיבטים אחרים בחייו ובהגותו, יכולים לשמש השראה עזת צבע גם ליהודים בעשור השלישי של המאה העשרים ואחת.

מקורות לקריאה:

- מיכאל סילבר, פעמי לב העיבור” בארץ הבר, מאה שנות ציונות דתית, אונ’ בר אילן
- מיכאל סילבר, ראשית צמיחתה של האולטרה-אורתודוקסיה - המצאתה של מסורת, בתוך ‘אורתודוקסיה יהודית’, מאגנס
- הערך ‘עקיבה יוסף שלזינגר’ באנציקלופדיה הדיגיטלית YIVO
- חיים חמיאל, מלחמתו של רבי עקיבא יוסף שלזינגר בריפורמה, סיני, 99 (תשלח), עמ’ 9-99
- דב גנחובסקי, “עמוד היראה”: עתוניו של בעל “לב העיבור”, קשר, 12, נוב’ 1992, עמ’ 102-107.
- בית יוסף חדש, רע”י שלזינגר
- חברה מחזירי עטרה ליושנה, רע”י שלזינגר

האידיאולוגיה של ר’ עקיבה יוסף שלזינגר, השאיפה לכונן חברה יהודית שלמה וגאולית בארץ ישראל, או הבריחה מכיליון הרוחני בגולה?

”בהונגריה, כשהיו לו מאבקים נגד הרפורמה, נגד האורתודוקסיה המודרנית ונגד האורתודוקסיה המרכזית הוא לא כתב כלום על ארץ ישראל, על משיח ועל גאולה. הוא הולך אחרי חותנו ר’ הלל שמקבל משרה בקולומביא, בגליציה, והמחשבה שלו אז כמי שבא מאוברלנד (מילולית: הארץ העליונה, צפון מערב הונגריה, י”ה), היא שהמצב באוברלנד כבר אבוד, לגבי אונטרלנד (מילולית: הארץ התחתונה, מזרח הונגריה, י”ה) יש סיכוי, וכך גם לגבי שאר מזרח אירופה. ואז הם התחילו להבין שזה לא כך, והמצב מידרדר עד שהאורתודוקסיה נשארת מיעוט. אז יש אצלו תהליך שמגיע מהתנגדות לרפורמה ומדבר על לאומיות יהודית, אחר כך בריחה מאירופה כדי לשמר את התרבות היהודית, ואז מגיעה המשיחיות הארצית. קודם כל בצורת חברה ואז בצורת מדינה.”

***

ר’ עקיבה יוסף שלזינגר היה אחד הקולות המרעננים והייחודיים ביהדות הנאמנה במעבר בין המאה ה-19 למאה ה-20. הוא דגל בזהות לאומית יהודית, בעלייה לארץ ישראל ובכינון מדינה יהודית, וכל זאת לפני שרעיונותיו של בנימין זאב הרצל החלו להתפשט בציבור היהודי. אלא שבשונה ממבשרים אחרים של הציונות, החזון הלאומי שלו הגיע שלוב ידיים עם דחייה עמוקה של המודרנה ועם דבקות קיצונית במסורת. הוא היה בין מייסדי הזרם הקנאי ביהדות הונגריה, וגם בין ראשוני ההתיישבות החקלאית בארץ ישראל בעת החדשה. הוא הטיף לקיום העיקרון של ‘תורה עם דרך ארץ’, אך דחה נחרצות לימוד חכמות חיצוניות, ודגל רק בלימוד מקצועות ‘מעשיים’. היבט נוסף של הגותו הייחודית היה חדשנות הלכתית מפתיעה בנקודות מסוימות, אך כזו שלא שיקפה נטיה כללית לשינויים בהלכה. קשה להעלות על הדעת שימוש מודרני בהגותו ובשיטתו של ר’ עקיבה יוסף שלזינגר, בין השאר משום שהצורה

הרבנים, אם כי לא הרבה כרוזים. בהמשך הוא גם השתדך עם רי”ח זוננפלד שהיה מהמחרימים של ספרו.

”צריך להבין שבכל קהילות ישראל, ובירושלים בפרט, הוציאו חרמות על ימין ועל שמאל. לפעמים זה תפס ולפעמים זה דעך. אמנם במקרה שלו מי שחתם לא היה רק הבי”ד, אלא כל הרבנים והעסקנים, וזה מאוד קיצוני. אבל באותן שנים הוציאו חרמות נגד כל מיני עסקנים.”

לאחר הפגיעה במעמדו התנחם ר’ עקיבה יוסף בחברים שרכש בעיקר מהקהילה הספרדית בירושלים ובחברו. בשנים הבאות הוא ימשיך לפתח את חזונו ליישוב ארץ ישראל בדרך התורה, וישתתף במספר נסיונות לרכישת קרקעות והתיישבות.

בשנת תרל”ח יצא לפועל נסיון מעשי ראשון להתיישבות חקלאית יהודית, באדמות פתח תקווה ליד הכפר אומלבס. עקיבה יוסף שלזינגר היה חלק מקבוצת המייסדים של המושבה, וחברים אחרים בה היו מקורביו. עשרה אחוזים מקרקעות המושבה החדשה הוחזקו בידי ר’ עקיבה יוסף, במסגרת הסכם שהיה לו עם חמיו, ר’ הלל. המושבה ננטשה שלוש שנים לאחר שנוסדה, ובגלל ההתיישבות השני באדמותיה ר’ עקיבה יוסף כבר לא השתתף. בעקבות לחצים של כולל אונגארין על ר’ הלל וטענות על אופן הרכישה של הקרקעות במושבה, נמכרו האדמות שהיו ברשות החתן וחותנו לכולל, למורת רוחו של ר’ עקיבה יוסף. בשנים שלאחר מכן הוא שב לירושלים ועסק בעיקר בלימוד ובכתיבת ספרים.

”היה לו קשר עם הרעיונות של הרב קלישר וגם עם בנו של הרב קלישר”, מספר ד”ר סילבר, “הוא כתב גם מכתב למונטיפיורי, ושם רואים שהוא כבר מתחיל לחלום על מדינה יהודית, ב־1874, 20 שנה לפני הרצל. כשהרצל מפרסם את הספר שלו, יהושע שטמפפר כותב מפתח תקווה לר’ עקיבה יוסף שהתפרסם ספר של הרצל, אבל אתה כתבת כך כבר לפני 20 שנה, וכדאי לפרסם את הספרים שלך בלועזית.”

מה הייתה נקודת המוקד של